

Het eerste en het laatste

Bij een nieuwe Nederlandse literatuurgeschiedenis

Kees Fens

werd geboren in Amsterdam in 1929. Studeerde Nederlands. Was tot 1994 hoogleraar moderne Nederlandse letterkunde aan de Radboud Universiteit Nijmegen. Publiceerde verschillende essaybundels en is medewerker van 'de Volkskrant'. In 1990 ontving hij de P.C. Hooftprijs en in 2004 een eredoctoraat van de Universiteit van Amsterdam.
Adres: Keizersgracht 245 A, NL-1016 EB Amsterdam

Tegen het eindjaar van *Stemmen op schrift*, het door Frits van Oostrom geschreven eerste deel van de vandaag gepresenteerde nieuwe Nederlandse literatuurgeschiedenis - tegen rond 1300 dus, begon men met de bouw van deze kerk, waarin God de ruimte kreeg. Kijk om u heen en u ziet de cultuur waaruit deze kerk voortkwam, maar waaruit zich ook de literatuur ontplooidde. U ziet hier, wat we te zelden lezen. Het Latijn was de taal van deze kerk - ze is er laat aan ontkomen. De literatuur was sneller, zoals het eerste deel van de geschiedenis van onze literatuur bewijst. Snel in de secularisatie, die elke ontwikkeling in de literatuur is, want altijd een zich onttrekken aan een gevestigde orde, van de taal met name. Sneller nog was die literatuur in haar ontwikkeling. Een taal kan er lang over doen voor zij zich buigt voor de verbeelding, het Latijn is er een voorbeeld van. De allervlugste was het Italiaans; een eeuw na de eerste gedichten wordt in die taal het grootste gedicht aller tijden geschreven. Het Middelnederlands is een schitterende derde met de poëzie van Hadewych en de *Reynaert* - de mystiek en de satire - als bergen die zich al vroeg in het nieuwe landschap voordoen. Tweede is de Vlaamse literatuur, herbegonnen in 1830 met bijna niets. Zelfs de taal moest nog worden geschapen. En binnen enkele decennia schreef in die taal een van onze allergrootste dichters, Gezelle. Het ontstaan van een literatuur te lezen, het begin van haar geschiedenis dus, is fascinerend. De overvloed van het voorlopige eindpunt, als beschreven in het laatste deel, wordt er glorieuzer door. Het vroegste heeft ook het laatste voortgebracht, - de titel van het laatste deel wijst het uit - maar de nieuwste literatuur niet minder de alleroudste. Ze is door ons gevormd, beïnvloed zelfs. De ware chronologie gaat van Z naar A. Het laatste en het eerste deel van de nieuwe literatuurgeschiedenis als eerste te laten verschijnen - het getuigt van een schitterend inzicht in het wezen van de literatuur bij de Nederlandse Taalunie.

[p. 204]

Beide delen zijn een geschiedenis van verbanden, verrassende verbanden vaak. Losse gegevens tot bijna sluitende constructies maken - dat is het wezen van de literatuurgeschiedschrijving, waarin wetenschap en verbeelding samenwerken. Die verbanden bepalen ook het geluk van de lezer. Zijn leeswereld, altijd lichtelijk chaotisch, nooit verder gekomen dan de derde scheppingsdag, krijgt orde, samenhang, voltooiing. Een literatuurgeschiedenis hoortje laatste boek te zijn. Met een gelukkig makende schijn van orde in het hoofd sluit je je ogen boven de laatste bladzijde ervan. Ik had al vroeg moeten sterven na lezing van de zeven delen van de *Geschiedenis der Nederlandsche Letterkunde* van Gerrit Kalff en het door W. Asselbergs - Anton van Duinkerken - geschreven negende deel van de *Geschiedenis van de letterkunde der Nederlanden*, die beide, ook om hun schitterende stijl, een ideaal in de verte zijn gebleven, dat, hoop ik, in 2010, als deze geschiedenis voltooid is, vervuld zal zijn. Dat de literatuurgeschiedenis ook je eerste boek moet zijn, durf ik, in het licht van de onvermijdelijke glorie van de nieuwe willekeur, alleen bijna fluisterend te beweren.

Het verband, de samenhang kan het karakter van een openbaring hebben. (Ik moet bekennen die altijd in mijn lectuur te zoeken; ik geloof in de schijn van de synthese.) In

een hoofdstuk over de Maaslandse cultuur, die onder meer in de edelsmeedkunst gestalte kreeg, wordt de bouwheer van de Abdij van Saint Denis, de abt Suger, geciteerd. In de door hemzelf gebouwde kerk raakte hij in extase door de glans van de edelstenen. Van Oostrom voegt hier aan toe: 'Het is geen toeval dat het juist de schitterende edelstenen zijn die Suger hier in hoger sferen brengen. De betekenis die weldra het woordje *scone* bij mystici als Hadewych en Ruusbroec zou krijgen, namelijk "omstraald door eeuwigheidslicht", was steeds geïmpliceerd.' Maaslandse kunstnijverheid en het werk van de twee grootste mystici van de Middelnederlandse literatuur komen hier samen: in beide vonkt hetzelfde licht. Brems bracht met de keuze van het meesterwerk *Mijn kleine oorlog* van Louis Paul Boon als opening verbanden aan naar inhoud en naar vorm met een groot deel van zijn geschiedenis. Het resultaat is een samenhangende betekenis van veel werken, proza en poëzie, en een nieuwe betekenis voor de afzonderlijke werken. Een literatuurgeschiedenis doet altijd het geheel en de delen oplichten. Een literair werk wordt pas volwaardig in de context van de geschiedenis zoals een boek in de bibliotheek. Dat is wat we in deze twee delen kunnen zien gebeuren. Een werk dat buiten de geschiedenis blijft, is dakloos en aangewezen op een lezer des heils, een scriptieschrijver vaak.

De twee auteurs zijn dus voltooiers, in meer betekenissen. Maar voorlopige. De auteur van het laatste deel geven wij het grootste credit van de voorlopigheid, bijna van gelijke omvang als die wij aan de kritiek geven, want hij schrijft soms op het randje van vandaag en gisteren. Vooral zijn eigen boek zal

F

[p. 205]

nog geschiedenis moeten worden. We zouden het in de boekenkast moeten zetten en over vijftig jaar openen. Dan zal het pas zijn ware gedaante tonen. De dichter Leo Vroman stuurde in zijn studententijd enige gedichten naar het maandblad *De Gids*. Hij kreeg ze van de redacteur Anton van Duinkerken teruggestuurd met raadgeving de verzen nog enige tijd te laten rijpen. Vroman heeft ze toen, naar eigen zeggen, op zolder gelegd. Een paar jaar later waren ze rijp. Andere ogen lazen ze, de gedaante van de gedichten veranderde. Dit kleine voorval laat het lot van alle literatuur zien. Altijd is het wachten op de goede lezers. Twee groten onder hen hebben twee perioden rijp gemaakt voor ons, tot ze over een halve eeuw weer groen blijken.

Het laatste woord is aan de dichter, Gerrit Kouwenaar. Zijn gedicht 'binnen' sluit het eerste deel af. Het is een zeer aangrijpend liefdesgedicht, een gedicht over een afgesloten liefde. De laatste regels luiden:

diep in de tuin dooft het buitenste binnen

altijd die vogels die nesten beginnen -

De laatste regel verwijst naar de oudste regels uit onze literatuur, het mooiste kladgedicht dat we hebben. Een liefdesgedicht ook. Het gedicht sluit niet alleen het eerste deel af, maar opent ook het laatste deel, dat de titel heeft *Altijd weer vogels die nesten beginnen*. Natuurlijk was de regel van Kouwenaar met dat woordje 'die' mooier geweest. De literatuur gaat altijd door, suggereert de titel. Maar ook de liefde. Het zijn twee mooie vooruitzichten bij zo veel terugblikken als in deze twee boeken.

Deze tekst werd uitgesproken bij de overhandiging van de eerste twee delen van de nieuwe Nederlandse literatuurgeschiedenis aan prinses Maxima van Nederland en prinses Mathilde van België op donderdag 23 februari 2006 in de Grote Kerk van Breda. Die delen zijn:

FRITS VAN OOSTROM, *Stemmen op schrift. Geschiedenis van de Nederlandse literatuur vanaf het begin tot 1300*, Bert Bakker, Amsterdam, 640 p.

HUGO BREMS, *Altijd weer vogels die nesten beginnen. Geschiedenis van de Nederlandse literatuur 1945-2005*, Bert Bakker, Amsterdam, 792 p.
De nieuwe geschiedenis van de Nederlandse literatuur, die er gekomen is op initiatief van de Nederlandse Taalunie, zal in totaal 8 delen tellen die verschijnen tussen 2006 en 2010. Aan alle delen zal te zijner tijd aandacht besteed worden in dit blad.